

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

3

економічної теорії

на тему:

«Аналіз впливу рівня заробітної плати на трудову міграцію»

Студентки 2 курсу групи ЕА-21

Хомич А.В.

Науковий керівник: к. е. н., доц.

кафедри економічної теорії

Хопчан В. М.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Тернопіль-2018 р.

Зміст

Вступ.....	3
1. Значення міграції робочої сили та вплив заробітної платинанеї.....	4
2. Дослідження впливу заробітної плати на міграцію робочої сили в Україні та світі (2016-2017 рр.)	8
3. Перспективи та напрями врегулювання рівняміграційних процесів в Україні	14
Висновок.....	17
Список використаних джерел	18

Вступ

Актуальність теми. Аналізуючи реалії сьогодення, можна зробити висновок, що Україна є так званою «країною-донором» робочої сили для країн Європи. В умовах низької заробітної плати, поширення бідності, високого рівня безробіття та вимушеної неповної зайнятості сформувалися великі потоки заробітчанаства. Більшість показників соціально-економічного розвитку свідчать про все більше зубожіння українського народу. Можливості працевлаштування на офіційному ринку праці України є незначними, до того ж зайнятість в секторі економіки держави не дає гарантій добробуту. Все це провокує українців шукати «кращого життя» на чужині. За сучасних умов, з урахуванням економічної ситуації, демографічних процесів та військового конфлікту на Сході нашої країни, варто очікувати, що активність еміграційних процесів буде ще більше зростати. Це призведе до вибуття великої кількості робочої сили за межі країни, що потребує реального дослідження показників зовнішньої трудової міграції України. Необхідно визначити фактори, причини, наслідки і, відповідно, розробити систему заходів щодо врегулювання міграційних процесів. Саме тому дана тема є важливою та актуальною, потребує дослідження її стану та наслідків для України.

Мета дослідження: проаналізувати вплив заробітної плати на трудову міграцію.

Завдання дослідження:

- визначити сутність міграції робочої сили;
- дослідити вплив заробітної плати на трудову міграцію в Україні та світі;
- проаналізувати перспективи та напрямки врегулювання рівня міграційних процесів в Україні.

Об'єкт дослідження - трудова міграція.

Предметом дослідження є вплив рівня заробітної плати на трудову міграцію.

1. Значення міграції робочої сили та вплив заробітної плати на неї

Рушійною силою соціально-політичного розвитку світу завжди виступали просторові переміщення людей. На теперішній час міграційні процеси набули ознак глобального явища. Міграція - це швидкісний процес, який миттєво реагує на політичні та економічні зміни, як в країнах походження, так і в країнах куди спрямований міграційний потік [7, с.44].

Для дослідження міграційного руху населення нам знадобиться наступна його класифікація : міграція з метою підвищення рівня життя, для уникнення військових конфліктів, переслідування або техногенних катастроф.

Розрізняють внутрішню і зовнішню міграцію. Внутрішня міграція - переселення населення в межах однієї країни, без перетину кордонів. Зовнішня міграція пов'язана з перетином державного кордону, і в свою чергу поділяється на еміграцію (виїзд працездатного населення з даної країни) та імміграцію (в'їзд робочої сили в дану країну)

Зовнішня трудова міграція за тривалістю поділяється на постійну і тимчасову. Постійна трудова міграція характеризується переміщенням населення, що супроводжується зміною постійного місця проживання; а тимчасова - це переміщення людей на іншу територію з метою працевлаштування або навчання на певний термін.

Зовнішні міграційні процеси залежать від факторів впливу на міжнародну міграцію. Згідно з теорією факторів «притягання-відштовхування» англійського вченого Ернеста Равенштайна, який один із перших почав досліджувати міграційні процеси, міграцію населення можна пояснити так: несприятливі умови на одній території (наприклад надмірні податки) «виштовхують» людей з їх місця проживання, а сприятливі умови, створені на інших територіях, «притягують» їх. Тому всі чинники, які провокують міграцію, він поділив на зовнішні - чинники притягання, і внутрішні - чинники виштовхування. Закони міграції, які сформулював Равенштайн, полягають у наступному:

-основна причина міграції населення - це кращі економічні умови в іншій

місцевості, ніж у тій, де проживає людина;

- міграція населення є двосторонньою;
- масштаби міграції скорочуються зі збільшенням відстані;
- міграція людей визначається їх особистісними характеристиками;
- міграція частіше відбувається у декілька етапів [16, с.7].

Теорія факторів «притягання-відштовхування» була покладена в основу багатьох інших, більш пізніх теорій міграції - неокласичної економічної теорії, теорії сегментованого ринку праці та теорії глобальних систем.

Теорія сегментованого ринку праці пояснює міграцію населення структурними потребами економічно розвинених країн. Згідно до даної теорії, розвинені країни мають первинний ринок з кваліфікованою та високооплачуваною працею, та вторинний - з низькооплачуваною працею, і для того щоб заповнити на цьому ринку робочі місця, які є не привабливими для місцевих жителів, приплив мігрантів є необхідним явищем для таких країн.

Теорія глобальних систем полягає у тому, що міграція - це результат впливу процесу глобалізації на економіку окремих країн, яка передбачає підвищення трудової мобільності людей та їх можливості мігрувати з одного місця на інше у пошуку кращих умов життя. Цьому сприяє процес урбанізації, прямі іноземні інвестиції та інше.

Неокласична економічна теорія вбачає причину трудової міграції населення в географічних відмінностях у попиті на робочу силу. Згідно з цією теорією, у країнах з надлишковою робочою силою спостерігається низька заробітна плата, тоді як регіони з дефіцитом робочої сили характеризуються високим рівнем зарплати. Розмір зарплати виступає основним фактором виштовхування у регіонах походження мігрантів і основним фактором тяжіння у регіонах прибуття [8, с.16].

Трудова міграція - це переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетином меж адміністративно-

територіальних одиниць держави (внутрішня трудова міграція) або перетином державного кордону (зовнішня трудова міграція) [5, с. 478].

За юридичними засадами розрізняють: легальну і нелегальну трудову міграцію. Легальна - переміщення населення згідно з чинним законодавством, нелегальна - самовільне переміщення населення всупереч національному законодавству.

Варто також виділити наступні категорії трудових мігрантів [9]:

- Довгостроковий міжнародний трудовий мігрант - особа, яка переїжджає в іншу країну, терміном щонайменше на один рік, з метою працевлаштування.

- Короткостроковий міжнародний трудовий мігрант - особа, яка переїхала в іншу країну з метою працевлаштування, щонайменше на три місяці, але не більше ніж на дванадцять місяців на рік.

- Трудовий мігрант що повернувся - особа, яка переїхала з метою працевлаштування, і мешкала в іншій країні останні 10 років, проте наразі вона повернулася і постійно мешкає на території своєї вітчизни, і не виявляє бажання продовжувати міграційну діяльність.

- Потенційний міжнародний трудовий мігрант - особа, яка знаходиться на території своєї країни, але виявляє бажання переїхати в іншу, з метою працевлаштування, у найближчі дванадцять місяців.

Як і більшість економічних процесів, трудова міграція має негативні і позитивні наслідки. Позитивними наслідками є : надходження додаткових коштів до «країни-донора»; підвищення платоспроможності трудових мігрантів; тривале перебування у розвинених країнах дає можливість трудовим мігрантам запозичити досвід їхнього господарювання, засвоїти норми та цінності цивілізованого суспільства і відповідно привезти ці знання у свою країну.

Негативними наслідками трудової міграції є: відтік кращого трудового потенціалу з країни; депопуляція населення країни; підвищення рівня злочинності та корупції; погіршення якості виховання дітей в родинах трудових мігрантів, розпад сімей.

Особливий вплив на розвиток економіки країни має інтелектуальна міграція. Країна втрачає талановиті кадри, які працюють на світовому рівні та потрапляє у більшу науково-технологічну залежність від зовнішнього світу [10]. А ці «світлі голови» могли б зробити значний внесок у розвиток своєї країни.

У складі економічних чинників, які впливають на трудову міграцію, варто відмітити рівень заробітної плати та безробіття, якість життя, стабільність розвитку економіки та тип податкової системи.

За дослідженнями Світового банку стосовно економічних наслідків трудової міграції встановлено, що збільшення числа мігрантів всього на 0,5% знижує заробітну плату корінного населення на 1% [2].

Заробітна плата являє собою один з основних факторів і показників рівня соціально-економічного життя кожної країни, колективу, людини.

Відповідно до закону України «Про оплату праці», заробітна плата - «це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу»[4].

Розрізняють номінальну і реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата - це та сума грошей яку отримує працівник за виконану роботу, а реальна - це сума матеріальних послуг і благ, які можна придбати за номінальну зарплату.

Встановлення мінімального рівня заробітної плати сьогодні є одним з основних елементів державного регулювання. Мінімальна заробітна плата - це мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну норму праці [4].

Низькі розміри заробітної плати в деяких країнах ставлять частину населення за межу виживання. І це проявляється в тому, що існує певна диспропорція між вартістю життя і фактичною ціною праці. Вихідці із таких країн шукають способів отримати більшу платню за працю, яку вони пропонують, і з цією метою їдуть у країни з високим рівнем економічного розвитку, де існує попит на робочу силу. У більшості таких країн іммігрантам пропонують важку фізичну роботу, яка не потребує певного рівня кваліфікації, що в свою чергу є також привабливим аспектом для багатьох трудових мігрантів.

2. Дослідження впливу заробітної плати на міграцію робочої сили в Україні та світі (2016-2017 рр.)

Низька заробітна плата в сукупності з високим рівнем безробіття провокує українців покидати рідні землі в пошуках кращого життя за кордоном.

Можна виділити такі мотиви, які провокують українців виїхати за кордон :

- заробіток з метою поліпшення житлових умов;
- заробіток з метою задоволення поточних житлових потреб;
- заробіток з метою накопичення коштів для оплати навчання дітей у вищих навчальних закладах;

-накопичення стартового капіталу для розвитку або створення власного бізнесу;

-мотиви нематеріального характеру: поліпшити знання мови, побачити світ та інші.

За даними Міжнародної організації міграції, за кордоном у 2017 році працювало 915 тисяч українців. Якщо говорити про потенційних трудових мігрантів, то з всього населення України, на той момент, 2 % вже знайшли роботу за кордоном, а 10% - були в активному пошуку [3].

Найвищий рівень потенційних трудових мігрантів у тих областях, які втратили більшу частину працездатного населення за рахунок міграції, це - Тернопільська, Закарпатська та Рівненська області (табл.1).

Як бачимо з табл.1 найбільша частка трудових мігрантів у загальній чисельності населення у 2017 році була в Тернопільській області, друге місце за даним показником посідає Закарпатська область, а третє - Рівненська область. Стосовно абсолютної величини показника міграції, то найбільше громадян виїхало за кордон з метою працевлаштування з Рівненської області - 77 тис.осіб

Таблиця 1

Масштаби трудової міграції та кількість трудових мігрантів в Україні за 2017р.

Область	Кількість трудових мігрантів, у загальній чисельності населення області	
	у відносній величині, %	в абсолютній величині, тис.осіб
Тернопільська	23	57
Закарпатська	21	63
Рівненська	18	77
Хмельницька	17	27
Івано-Франківська	16	54
Черкаська	16	44
Чернігівська	16	28
Полтавська	15	61
Львівська	15	60
Київська	15	30
Вінницька	14	48
Сумська	14	15
Кіровоградська	13	39
Луганська	12	14
Житомирська	11	46
Запорізька	11	29
Харківська	10	48
Дніпропетровська	10	20
Волинська	10	5
м. Київ	9	30
Херсонська	9	35
Одеська	8	6
Донецька	6	30
Миколаївська	6	28
Чернівецька	5	21

Джерело: автор склав самостійно на основі [3].

За даними дослідження Міжнародної організації праці, середньомісячний

заробіток одного трудового мігранта в 2017 році становив 722 дол. США , а заробітна плата одного штатного працівника, зайнятого в Україні - близько 224 дол. США. Тому немає сумніву, що можливість заробити у три рази більший грошовий дохід спонукає українців виїжджати за кордон.

Проаналізувавши динаміку середньої заробітної плати в Україні за 2007 - 2017 роки (рис.1), можна побачити що впродовж 2007 - 2009 рр. номінальна заробітна плата зростала, але реальна почала падати. Далі з 2010 по 2013 рік заробітна плата в Україні почала стрімко зростати, у 2010 вона складала 1982 гривні, тобто 249 доларів, а вже в 2013 році вона склала - 2979 гривень (373 дол. США), що свідчить про суттєве покращення загального добробуту українців на той час. Проте така тенденція протрималася не довго, і у зв'язку з військово- політичними подіями, які відбулися в Україні у 2014 році, та безпосередньо через стрімку інфляцію національної валюти у доларовому еквіваленті - рівень середньої заробітної плати почав стрімко падати. За період 2013 - 2015 рр. реальна заробітна палата знизилася вдвічі - з 373 до 153 доларів, хоча номінально вона зросла. Така реальна ситуація вплинула на платоспроможність українців, та на їх міграційні настрої. Хоча в подальшому впродовж наступних двох років номінальна заробітна плата почала зростати, і в 2017 році склала 6273 гривень, що в 5 разів більше за середню зарплату у 2007 році, але реально за 10 років вона не зросла (з 239 доларів впала до 224 дол. США).

Рис. 1. Динаміка середньої заробітної плати в Україні, 2007-2017 роки
Примітка: побудовано на основі[1;11]

Якщо порівнювати чисту середню зарплату в Україні та в інших країнах, складається враження, що українці є найбільш неблагополучною країною, адже мова йде не лише про найбагатші країни, але й про найбідніші. На рис.2 можна побачити, що рівень чистої середньої заробітної плати в Україні є найнижчим серед країн-сусідів, десяти найбідніших та трьох найбагатших країн. Тому звичайно пересічні українці мають підстави для еміграції, допоки на території їхньої держави не запропонують оплату праці вищу, ніж хоча б у країнах, які вважаються найбіднішими.

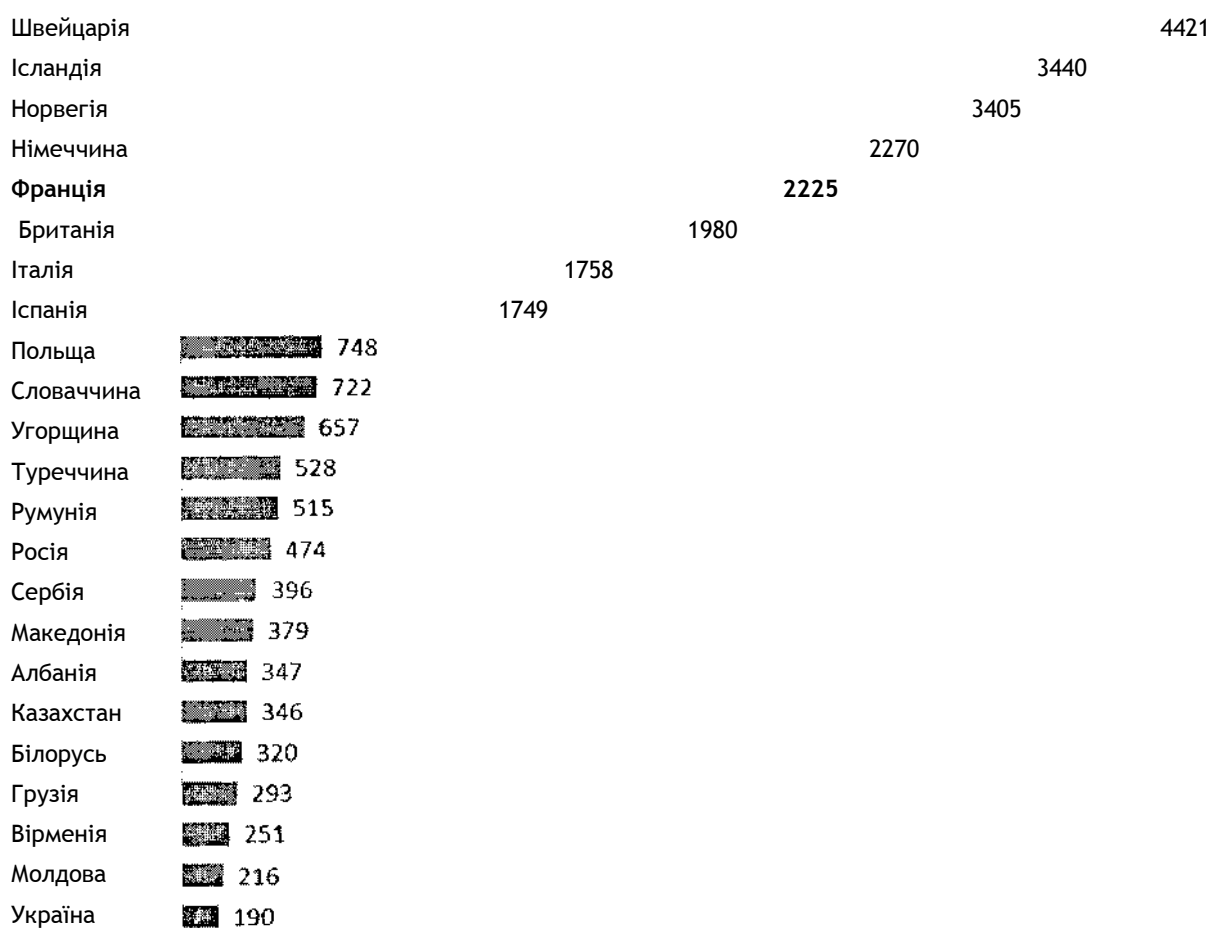

Рис. 3. Рейтинг країн відповідно до розміру середньостатистичної зарплати у 2017 році, євро. (13)

Подібна ситуація складається, якщо аналізувати показники середньої зарплати в Україні та країнах Африки. Як бачимо з рис. 3, заробітна плата в

Україні є вищою лише від рівня заробітної плати в двох країнах Африки: Уганді та Єгипті, але є набагато нижчою, ніж, наприклад, у Замбії, фактично в 6 разів.

Єгипет	144,47		
Уганда	156,46		
Україна	203,9		
Ефіопія	221,43		
Нігер	270,1		
Туніс	290,99		
Алжир	293,3		
Кенія	320,05		
Гана	331,63		
Зімбабве	384,38		
Марокко	386,48		
Мозамбік	387,41		
Босвана		603,16	
Намбія		656,41	
Маврикій		662,78	
Танзанія		729,32	
Замбія			1233,02
Лівія			1551,19

Рис. 3. Середня місячна заробітна плата в країнах Африки і Україні напочаток 2016 року, дол. США [12]

Якщо оцінити всю ситуацію яка склалася, то легко передбачити, що міграційні процеси в Україні зростатимуть, особливо за умови, що нашу владу і надалі буде влаштовувати така ситуація. Лише в минулому навчальному році, кількість студентів з України в іноземних вищих навчальних закладах збільшилася вдвічі. А це втрачене для нашої країни покоління, бо більшість із них залишаються працювати за кордоном.

Також варто підкреслити те, що трудова міграція почала стрімко молодшати, якщо раніше люди середнього або передпенсійного віку, то зараз прагне виїхати в більшості молодь.

Міграційні потоки українців в першу чергу до країн-сусідів. Лідером серед країн, куди українці виїжджають жити і працювати, є Польща, причому протягом декількох років цей міграційний вектор лише зростає. І це не дивно, тому що Польща набирає обертів у своєму економічному зростанні, у зв'язку з чим, у цій

країні зростає рівень оплати праці, який перевищує рівень української приблизно у 4 рази (рис. 3) Крім того, не менш важливим фактором є те, що ця країна знаходиться дуже близько до тих областей (табл. 1), які є історично лідерами щодо кількості трудових емігрантів. До того ж, культурне середовище Польщі і України є досить схожим, і українцям легко адаптуватися в цій країні.

Друге місце за кількість українських-мігрантів посідає Росія, але їздити у цю країну в останні роки стали рідше через військову агресію Російської Федерації на Донбасі.

На третьому місці за показником інтенсивності міграційного потоку з України знаходиться Угорщина. Аналізуючи дані на рис. 4. можна відмітити, що дана країна набирає популярності серед українських емігрантів. Іншими країнами-реципієнтами українських емігрантів є Молдова, Білорусь, Румунія, Словаччина.

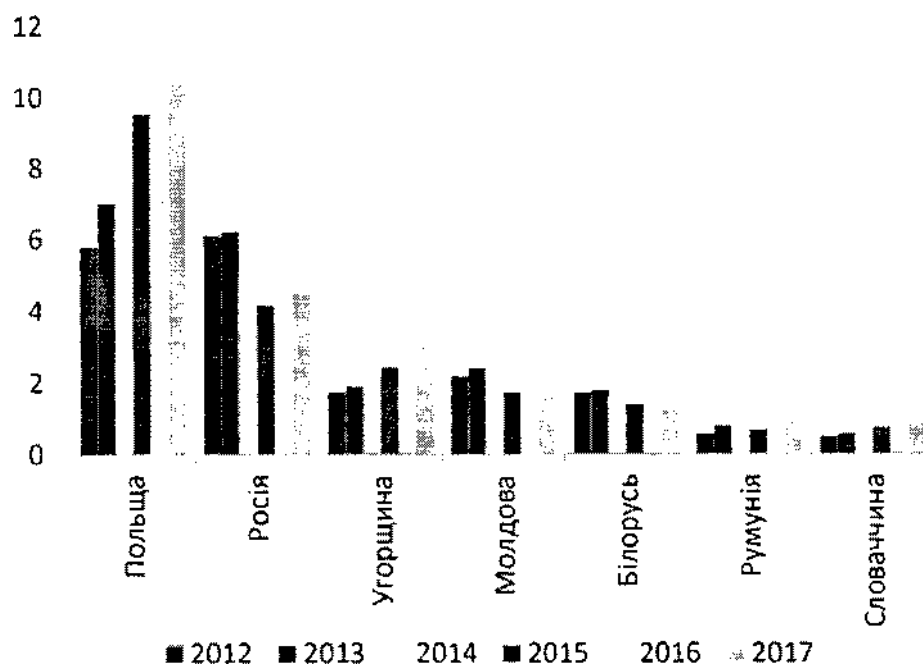

Рис. 4. Виїзд громадян України до країн-сусідів впродовж 2012-2017 рр., млн. осіб [15]

3. Перспективи та напрями врегулювання рівня міграційних процесів в Україні

До основних методів регулювання міжнародних міграційних процесів відносять:

- економічне регулювання, яке передбачає встановлення митних внесків чи бар'єрів, відповідних візових ставок, регулювання заробітної плати мігрантів та запровадження різного роду санкцій;

- адміністративно-правове регулювання полягає у встановленні правових норм, меж міграції та міграційних квот [6, с.32].

Регулювання міграційних процесів на міждержавному рівні може мати односторонній та двосторонній характер:

- одностороннє міждержавне регулювання - це державне регулювання міграційних процесів, яке спрямоване на дотримання власних інтересів без узгодження з іншими державами;

- двостороннє регулювання міжнародними міграційними процесами ґрунтується на підписанні міжнародних угод, конвенцій на загальносвітовому рівні, а також в межах окремих інтеграційних угруповань [6, с.32].

Необхідність активного втручання держави у перебіг еміграційно-трудоових процесів є очевидною. Держава повинна здійснити соціально-економічні заходи для подолання кризи, забезпечити зростання виробництва, ліквідувати соціальну напругу в нашій країні шляхом досягнення балансу між попитом і пропозицією робочої сили на ринках праці, запобігти масовому безробіттю та забезпечити раціональну структуру зайнятості населення.

Лише за рахунок активації комплексних внутрішніх соціально-економічних реформ (насамперед - реформування оплати праці), можна суттєво знизити масштаби міждержавної трудової міграції. Крім того, доцільно буде удосконалити законодавчу базу щодо міграції громадян України та контролю за міграційними процесами.

Зважаючи на соціальні та економічні проблеми, пов'язані з трудовою еміграцією, останнім часом уряд почав формувати власну міграційну політику. До позитивних наслідків проведення даної політики слід віднести [14] :

створення Державної міграційної служби України як органу, відповідального за впровадження державної міграційної політики;

- проголошення «стимулювання повернення українців з-за кордону- та підтримку їх інтеграції до українського суспільства» як цілей державної міграційної політики (Концепція державної міграційної політики України).

Водночас слід звернути увагу на такі негативні аспекти поточної міграційної політики [14]:

- декларативний характер окремих положень Концепції державної міграційної політики України;

- відсутність чіткого бачення цілей, завдань та інструментів політики стимулювання повернення трудових мігрантів з-за кордону та їх реінтеграції до українського суспільства;

- відсутність відповідних державних програм та їх фінансового забезпечення.

Також для стимулювання емігрантів повернутися на батьківщину, варто здійснити наступне :

- працевлаштувати мігранта і надати йому відповідні освітні послуги;
- забезпечити тимчасовим житлом після повернення в Україну;
- забезпечити доступ до базових соціальних послуг;
- при потребі надати психологічну і медичну допомогу;
- фінансово допомогти у започаткуванні власного бізнесу після повернення та інше.

Цілеспрямована державна політика та надання стимулів мігрантам для повернення на батьківщину може відіграти певну роль у прийнятті мігрантами рішень щодо повернення - але не основну. Цю роль могла б відіграти державна політика розвитку матеріально-технічної інфраструктури у відсталих регіонах країни та стимулювання залучення приватного капіталу до таких регіонів, що могло

б суттєво сповільнити потік трудової еміграції та сприяти поверненню частини трудових емігрантів в Україну. Такими регіонами в Україні є в основному Тернопільська, Рівненська і Закарпатська області.

Наразі для того щоб подолати відтік робочої сили за кордон необхідно здійснити наступне :

- для реальної оцінки масштабів міграції, необхідно провести перепис населення України.
- забезпечити досягнення економічного підйому в країні, збільшити кількість робочих місць - такою має бути мета нашої країни на найближчі роки.
- підвищити середню заробітну плату в Україні на рівень хоча би до 70 % рівня зарплати країн Східної Європи;
- забезпечити в Україні європейську якість життя.

Наша країна має великі перспективи і яскраве майбутнє, а у нас є все щоб сприяти цьому. Потрібно лише мати велике прагнення до сумлінної праці над економічними проблемами, які виникли в нашій країні, об'єднати сили народу і влади, саме так можна подолати всі соціально-економічні негаразди, зокрема масштабний відплив трудових ресурсів за кордон.

Висновки

На теперішній час міграційні процеси набули ознак глобального явища, як і в Україні, так і в світі. Тому питання врегулювання міграційних процесів є досить важливим соціально-економічним завданням кожної країни. Це стосується і України, яку вважають «країною-донором» робочої сили для країн Європи.

Нашим дослідженням встановлено, що найбільш масовим є відтік трудових мігрантів із західних областей України, а саме Тернопільської, Закарпатської та Рівненської. Ці міграційні потоки в більшості націлені на країни суміжні з Україною: Польщу, Росію, Угорщину, Молдову Білорусь, Румунію, Словаччину. Також багато українців емігрує до Німеччини, Італії, Іспанії.

Визначальним фактором, який впливає на трудову міграцію є різниця в рівнях заробітної плати в країні-донорі і країні-реципієнті. В Україні впродовж останнього десятиліття прослідковується зростання номінальної зарплати, але через інфляційні процеси та інші чинники реальна заробітна в країні має тенденцію до зниження.

Крім того, вона є суттєво нижчою, ніж оплата праці в країнах, які є нашими сусідами. Тому низький рівень оплати праці в Україні як основний чинник впливу на трудову міграцію провокує наших співвітчизників шукати заробітку за кордоном. Така ситуація несприятливо впливає на економіку нашої країни і потребує комплексних заходів щодо врегулювання міграції трудових ресурсів, які забезпечать зростання виробництва, досягнення балансу між попитом і пропозицією робочої сили, реформування оплати праці. Сукупність таких кроків неодмінно дасть свої результати, потрібен лише час, бажання та зацікавленість усіх членів суспільства у вирішенні даної проблеми.

Список використаних джерел:

1. Архів офіційного курсу долара США за 100 од., НБУ. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://charts.finance.ua/ua/currency/oficial/>
2. Астахова О. Трудова міграція та її наслідки / О. Астахова // Праця і зарплата. — 2011. — № 36. — С.4-5.
3. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні, 2017. Міжнародна організація з міграції. - [Електронний ресурс] - Режим доступу:
4. Закон України «Про оплату праці». - [Електронний ресурс] - Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%B0%B2%П1%80>
5. Капітан В. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні / В. Капітан // Ефективність державного управління. - 2012. - Вип. 32. - С. 474-481.
6. Краузе О. Зовнішня трудова міграція населення України / О.Краузе // Галицький економічний вісник. - 2010. - №2(27). - с.26-34 - (світова економіка й міжнародні економічні відносини)
7. Малиновська О. Трудова міграція населення України / О. Малиновська [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://migraciya.com.ua/news/migrant-workers>.
8. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи. / За ред. О.В. Позняка. - Умань, 2007 - 276 с.
9. Міграція як чинник розвитку в Україні. Міжнародна організація з міграції. - [Електронний ресурс] - Режим доступу : <https://www.iom.org.ua>
10. Міжнародна організація з міграції. Представництво в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.iom.org.ua>
11. Показники середньої заробітної плати. Пенсійний фонд України. - [Електронний ресурс] - Режим доступу :

- <https://>
12. Порівняння середньої заробітної плати в Україні і країнах Африки. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: [https:// antikor.com.ua](https://antikor.com.ua)
 13. Рейтинг зарплат в Європі. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://gazeta.ua/articles/economics>
 14. Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 27 вересня 2011 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. - К. : НІСД, 2011. - 344 с.
 15. Що означає трудова міграція українців. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: [https:// biz.censor.net.ua/resonance](https://biz.censor.net.ua/resonance)
 16. Вейейі С., НоШіГіеШ ЕР. Мі§галіоп ТЪеогу: Та1кіп§ Асгозз Пізсірііпез. - Ке\у Уогк: Яоіііеб^е, 2007. - 304 р.